

De unga, utanförskapet och arbetsmarknaden

En socioekonomisk diskussion

Ingvar Nilsson/OFUS (i.nilsson@seeab.se)

2010-06-12

1. INLEDNING

De svenska välfärdssystemen består lite förenklat av två delar. Den ena delen består främst av det man skulle kunna kalla produktion av olika välfärdstjänster – den offentliga sektorns reala sida. Den andra delen består av olika former av inkomstöverföringar, det som brukar kallas transfereringar – den offentliga sektorns finansiella sida.

Omfattningen av den välfärd som produceras (det vill säga hur mycket barnomsorg, skola, sjukvård och äldreomsorg vi har råd med) beror, vid sidan av politiska ambitioner, på två saker. Dels på hur mycket skatt som betalas in i våra system, vilket bland annat bestäms av hur många som arbetar och betalar skatt. Men det beror också på hur mycket pengar som går åt till olika transfereringar. Ytterst handlar det om balansen mellan försörjare och försörjda.

Denna balans beror till stor del på demografiska förändringar i samhället till exempel hur många barn som föds och andelen äldre. Men den beror också på hur många av de som befinner sig i arbetsför ålder som faktiskt arbetar. Och det är nu vi får ett problem.

Lite förenklat kan man säga att cirka 5 miljoner personer i Sverige är i åldersintervallet 20-65 år – den potentiella arbetskraften. Det har under perioder varit ett regeringsmål att sysselsättningsgraden, andelen av dem i arbetsför ålder som arbetar ska vara 80 procent. Under korta perioder har vi varit uppe på denna nivå. Under 90-talskrisen sjönk denna kvot ner mot 75 procent för att passera den magiska gränsen 80 procent i början av 2000-talet. Vi är idag nere på cirka 77 procent.

Detta innebär dels att färre personer bidrar med skatteintäkter till den offentliga sektorn och dels att fler ska försörjas. I diagrammet nedan ser vi hur andelen personer som försörjs via de offentliga transfereringssystemen har legat mellan 18 procent och 20 procent under många år (Edling, Alla behövs, Timbro, 2005).

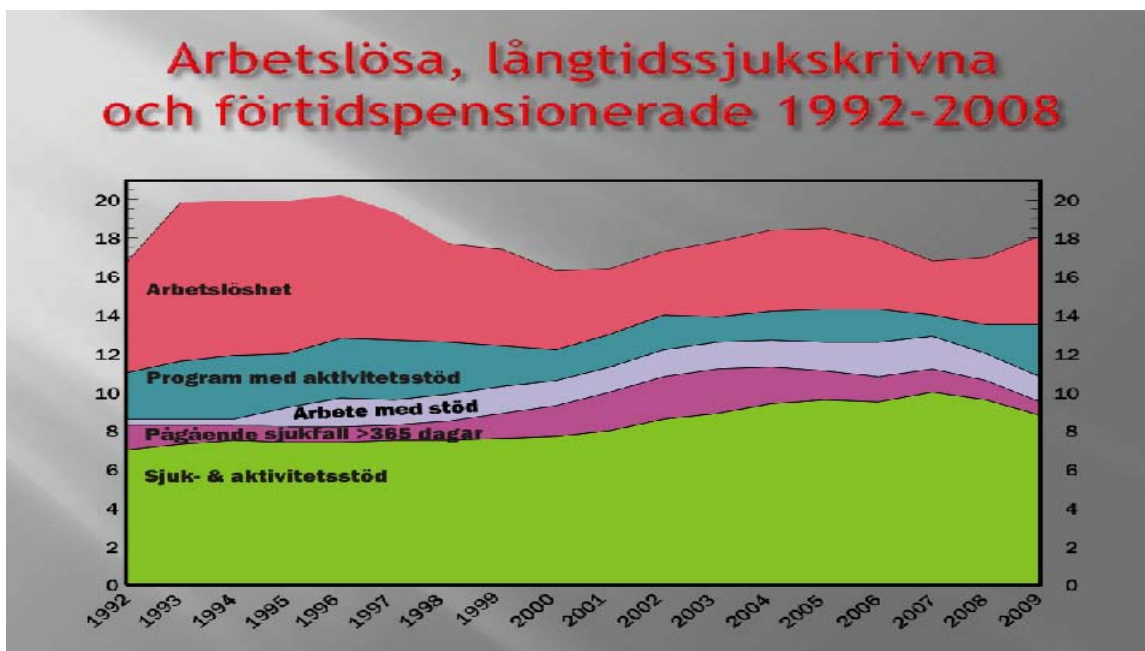
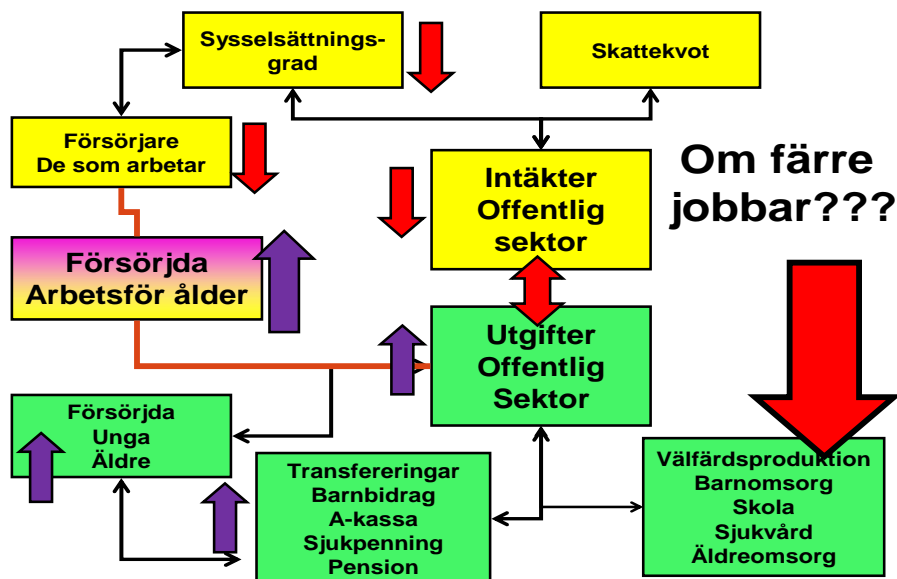

Diagram 1. Andelen personer som försörjs via de offentliga transfereringssystemen Källa; Edling, Alla behövs, Timbro, 2005

Vi kan se att andelen som fått sjuk- eller aktivitetsstöd minskat något de senaste åren. Men samtidigt har antalet personer som erhåller ekonomiskt bistånd (socialbidrag) ökat mer än denna minskning. Lite avrundat kan man säga att en miljon människor, eller omkring 20 procent av den arbetsföra befolkningen ständigt försörjs via det offentliga transfereringssystemet.

Konsekvenserna av detta visas i figuren nedan. Eftersom färre arbetar blir det dels mindre intäkter till den offentliga sektorn och dels ökar utgifterna i form av transfereringar. Konsekvensen blir att det (allt annat oförändrat) blir mindre utrymme för skola, barnomsorg, sjukvård och äldreomsorg. Detta leder med en viss självklarhet fram till några frågor; hur mycket av detta är onödigt och vad kan man göra åt det?

Figur 1. Sambandet mellan utgifter och inkomster i offentlig sektor samt balanser mellan försörjare och försörjda

Vi ska i det kommande möta två personer som får exemplifiera detta. En ung kvinna med ett måttligt misslyckande i skolan som lett till stora risker att hamna i ett långvarigt utanförskap. Men vi börjar med Olle en ung man i en riktigt besvärlig situation.

2. OLLES VÄG IN I UTANFÖRSKAP¹

2.1 Tidigt i livet

Olle är född 1988 och är idag 22 år. Han är en kille som har haft kontakt med sociala myndigheter i hela sitt liv. Olle har växt upp med en mamma som gått ut och in ur ett missbruk och med avsaknad av en pappa. Olle har en syster som är 3 år yngre. Han har under sin uppväxt varit placerad i 3 olika familjehem samt haft 4 olika kontaktpersoner genom Socialtjänsten.

Olles skolgång har kantats av misslyckanden och han har aldrig varit motiverad att delta i traditionell skolundervisning. Under grundskolan var Olle närvarande i skolan men sporadiskt närvarande på lektionerna. En korridorvandrare. Han ansågs av lärare och kuratorer vara en snäll kille om än lite rastlös. Olle lämnade grundskolan med ofullständiga betyg och utan riktning i livet.

¹Olle är en ung man som deltar i ett lokalt utvecklingsarbete i en sydsvensk kommun

Efter grundskolan gjorde kommunen en satsning på Olle genom att köpa en plats på ett praktiskt gymnasium med inriktning spedition. Denna utbildning möjliggjorde för Olle att ta lastbilskort. Olle klarade utbildningen och fick arbete på en speditiionsfirma.

2.2 Det tidiga vuxenlivet

Efter ett par månader blev Olle av med arbetet efter att ha kört onykter. I samma veva blev han av med sitt körkort. Olle fick villkorlig dom för detta. Frivården blev inkopplad och Olle deltog i ett avvänjningsprogram i deras regi. Olle skrev in sig på Arbetsförmedlingen men upplevde inte något stöd. Han kom därför inte till uppföljningsmötet och blev utskriven. Olle själv visste inte att han blivit utskriven utan väntade på att någon skulle höra av sig.

Olle har umgåtts i kretsar med mycket alkohol, kriminalitet och droger sedan tidig ålder. Under Olles senare tonårstid har han stundtals varit djupt deprimerad med egen medicinering och självmordsförsök som följd. Under sin tid med depression hade Olle även kontakt med psykiatri och fick utskrivet antidepressiva medel.

När Olle blivit av med sitt jobb vände han sig till kommunens verksamhet för Arbete och Försörjning. Vid besöket var Olle påverkad. Olle erbjöds kontakt med kommunens enhet för beroendefrågor, gick ditt men som han själv sagt efteråt ”Det var ju hur enkelt som helst att fixa dom där pisseproven”.

I samband med första besöket på kommunens verksamhet för Arbete och Försörjning fixade arbetsmarknadssekreteraren ett arbete som telefonförsäljare i Danmark till Olle. Planeringen höll 14 dagar sen spenderade Olle mer tid på Christiania än på arbetet med avsked som följd. Olle skrev åter in sig på Arbetsförmedlingen men höll inte kontakten och blev utskriven. Mönstret upprepade sig. Olle försörjde sig sporadiskt med hjälp av ekonomiskt bistånd, lånade pengar och misstänkt kriminalitet och drog på sig hyresskulder.

2.3 En sannolik framtid

Vad kommer att hända med Olle om inget görs och hans destruktiva mönster inte kommer att brytas? Här följer ett möjligt scenario

Hyresskulderna eskalerar och Olle blir av med sitt boende. Då han inte har skött sina planeringar med kommunens verksamhet för Arbete och Försörjning och inte visar på några egen framsteg eller vilja att bidra får han avslag på sin ansökan om försörjningsstöd för att betala av hyresskulden. Socialsekreterare kopplas in och Olle beviljas boende på vandrarhem i kommunen.

Socialsekreteraren arbetar motiverande med Olle för att få honom att ta de kontakter han behöver för att komma vidare. Han skriver in sig på Arbetsförmedlingen igen och visar upp sin inskrivning för handläggaren för ekonomiskt bistånd, beviljas därmed försörjningsstöd och struntar i återträffen på Arbetsförmedlingen. Olle fortsätter sin väg med sporadiska myndighetskontakter. Han har vid det laget blivit bra på att säga vad systemet vill höra och lyckas på detta sätt hanka sig fram i tillvaron.

Efter ett tag får Olle, genom en kompis, möjlighet till en praktikplats på en speditiionsfirma. Han vänder sig då till Arbetsförmedlingen för att få stöd men eftersom han inte har bibehållt sin

kontakt och därmed inte varit inskriven tillräckligt länge blir han inte beviljad praktik med stöd från Arbetsförmedlingen. Istället arbetar Olle periodvis svart på speditjonsfirman. Under sin period av svartarbete har Olle ingen kontakt med kommunens verksamhet för Arbete och Försörjning eller med Arbetsförmedlingen mer än för att få pengar att till sitt boende.

Olle tar inget ansvar för sin ekonomi och drar därmed på sig skulder utöver hyresskulden. Skulderna hamnar hos Kronofogden och Olle riskerar utmätning. Då han inte har några inkomster och inget boende finns inget att mäta ut. Olle har hamnat i en spiral där det saknas ekonomiska incitament för honom att etablera sig i samhälls- och arbetsliv. Han är ej heller aktuell för insatser inom kommunen eller hos Arbetsförmedlingen utan lever i ett etablerat utanförskap.

Troligen kommer Olle att fortsätta snurra runt mellan olika myndigheter. Samhället kommer att erbjuda honom insatser, dessa kommer ibland att vara samordnade och ibland att vara kontraproduktiva. Under tiden kommer Olle att fortsätta försörja sig på svartjobb, kriminalitet och droger.

Olle kommer kanske rätt snart att träffa en tjej som troligen är några år yngre än honom. Hon kommer förmodligen relativt snart att bli gravid och Olle kommer att bli pappa. Då Olle aldrig har haft en egen pappa och då det egentligen inte finns någon vuxenförebild i Olle liv kommer han troligen att misslyckas i sitt faderskap med ett fortsatt socialt arv som följd.

2.4 Några besvärliga frågor

Det finns alltså en betydande risk att Olles framtid kommer att vara en resa mot ett permanent utanförskap. Detta väcker ett antal intressanta och viktiga frågor

- Är detta nödvändigt och skulle det gå att bryta Olles destruktiva livsmönster?
- Hur vanligt är den här typen av livsmönster kring barn och unga?
- Vad kostar detta samhället på kort och lång sikt?
- Vad skulle det därmed vara värt att bryta denna destruktiva process?

Låt oss börja med att beskriva hur det ser ut för unga idag. Om man tar del av rapporter från Statistiska Centralbyrån (SCB), Folkhälsoinstitutet (FHI), Socialstyrelsen (SoS), Kronofogdemyndigheten (KFM) och Ungdomsstyrelsen (US) växer bilden fram av en uppväxande generation som far illa, framförallt psykiskt. Avgränsar man det hela mot ekonomi och förutsättningar på arbetsmarknaden blir bilden ännu mörkare.

2.5 Ekonomiska förutsättningar och arbete för unga i stort

Vid årsskiftet hade 38 196 ungdomar mellan 18 och 25 år skulder hos Kronofogden. Mest ökar skulderna bland de yngsta. Antalet 18-åringar som kom till Kronofogden ökade med 14 procent mellan 2007 och 2008 (DN 8 juni 2009).

En av marginaliseringens uttrycksformer är att man utestängs från arbetsmarknaden. Detta i sin tur leder till att man drabbas av en sorts ekonomisk marginalisering. Man får svag ekonomi och

hamnar inte sällan i ekonomiska svårigheter. Detta kommer i statistiken till uttryck på flera olika sätt

- Arbetslösheten för unga är mellan två och tre gånger högre än för befolkningen i genomsnitt. Medan arbetslösheten för gruppen 15-74 år ligger runt eller under tioprocentnivån, pendlar motsvarande siffra för unga 15-24 år mellan 20 och 30 procent, för de riktigt unga är siffran ännu högre (SCB)
- Sedan 1991 har arbetslösheten för unga mellan 20 och 24 år ökat från 6 procent till 14 procent (SCB)
- 2001 hade 12 procent av unga mellan 20 och 29 år låg ekonomisk standard. 2009 hade denna siffra ökat till 23 procent. Nästan en fördubbling på åtta år (US)
- 2008 inkom 130 000 ansökningar om betalningsförläggande för unga i åldern 18-25 år hos Kronofogden (KFM)
- cirka 9 procent av de unga flickorna mellan 18 och 25 år lever i hushåll som erhåller ekonomiskt bistånd. Motsvarande siffra för vuxna kvinnor är 3 procent (US)
- Samtidigt som antalet nybeviljade förtidspensionärer över 30 år minskat från närmare 70 000 till 16 000, från 2004 till 2009, har antalet unga förtidspensionärer ökat från 4 500 till 6 500 (Försäkringskassan?).

Denna statistik säger egentligen fyra olika saker. Den första är att **unga är mer utsatta** än befolkningen i stort. Den andra är att situationen sett i ett längre tidsperspektiv **har försämrats**. Den tredje är att detta är en **långsiktig trend**. Den fjärde är att detta är en **strukturell** och inte en konjunkturell eller tillfällig situation. I figuren nedan ser vi att arbetslösheten för unga ligger avsevärt högre än för befolkningen i stort.²

²

Det kan vara viktigt att observera två saker kring detta diagram. Den första är de stora säsongsvariationerna som främst beror på när läsåret inom skolväsendet slutar. Den andra är att i gruppen arbetslösa finns både de som på heltid söker jobb och de som studerar men söker arbete på sin övriga tid

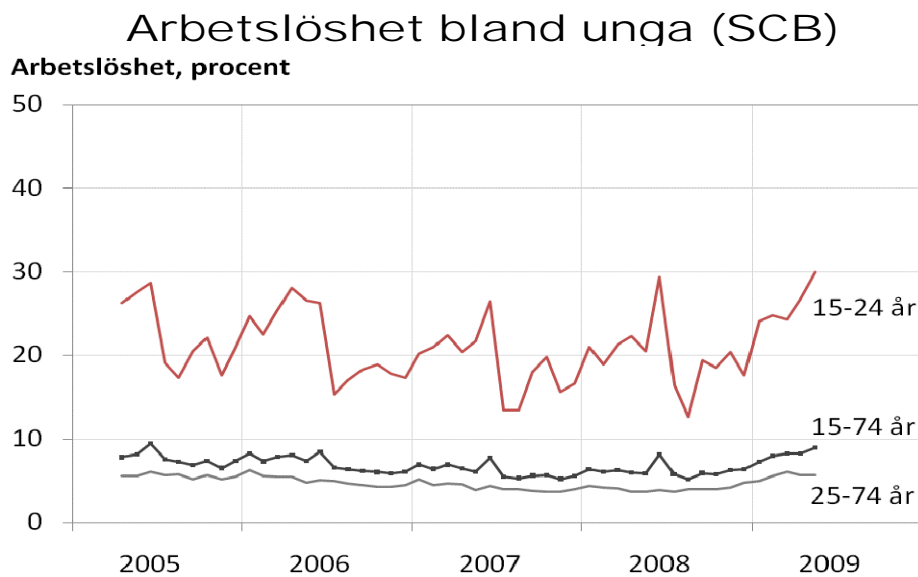

Diagram 2 Arbetslösheten i arbetskraften, i olika åldersgrupper procent, AKU, SCB

I en totalundersökning av en årskull unga (1981 års barn) gjord av Sveriges Kommuner och Landsting, SKL fanns man att

- 27 procent av årskullen hade inte slutbetyg från gymnasiet vid 20 års ålder
- 13 procent av samtliga var vid 24 års ålder vare sig i studier eller arbete
- 53 procent av de som ej hade slutbetyg från gymnasiet var vare sig i arbete eller studier vid 24 års ålder

Sett i ett mera långsiktigt perspektiv är bilden ännu mera dystur. Från att ha varit ett föregångsland med mycket låga nivåer av ungdomsarbetslöshet i början av 90-talet (5 procent eller lägre) är vi nu ett land som tävlar om en föga smickrande tätposition då det gäller ungdomsarbetslöshet med nivåer kring 20 - 25procent. Förändringen ser ut att vara långsiktig och strukturell.

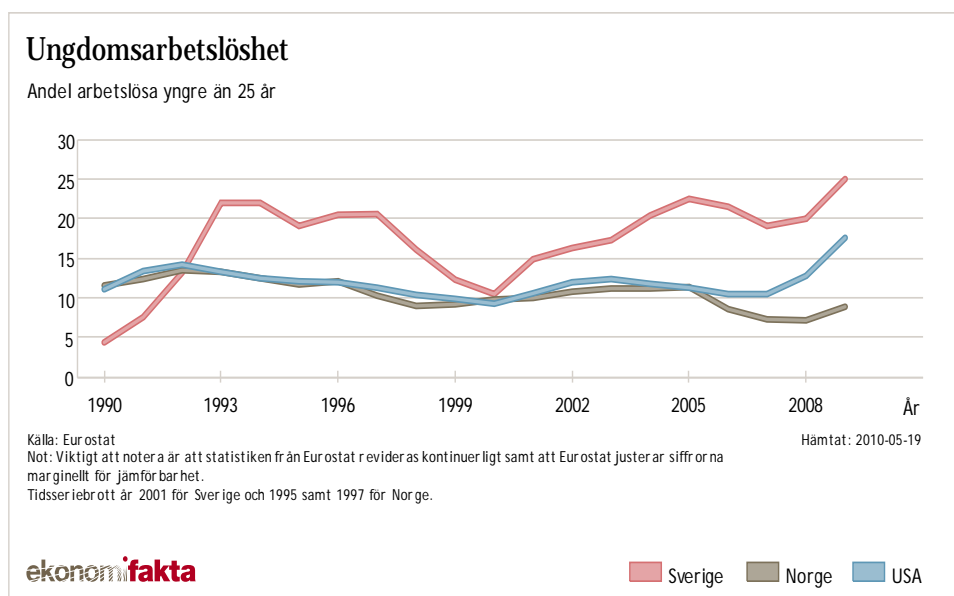

Diagram 3 Andel arbetslösa i arbetskraften i åldern 15 – 25 år i Sverige, Norge och USA, Eurostat

3. KOSTNADERNA FÖR OLLES UTANFÖRSKAP

Det ser alltså ut som om det skapats inträdesbarriärer på arbetsmarknaden för de unga. Dessa barriärers effekter ser ut att öka och de drabbar i all synnerhet de unga som redan misslyckats i skolan.

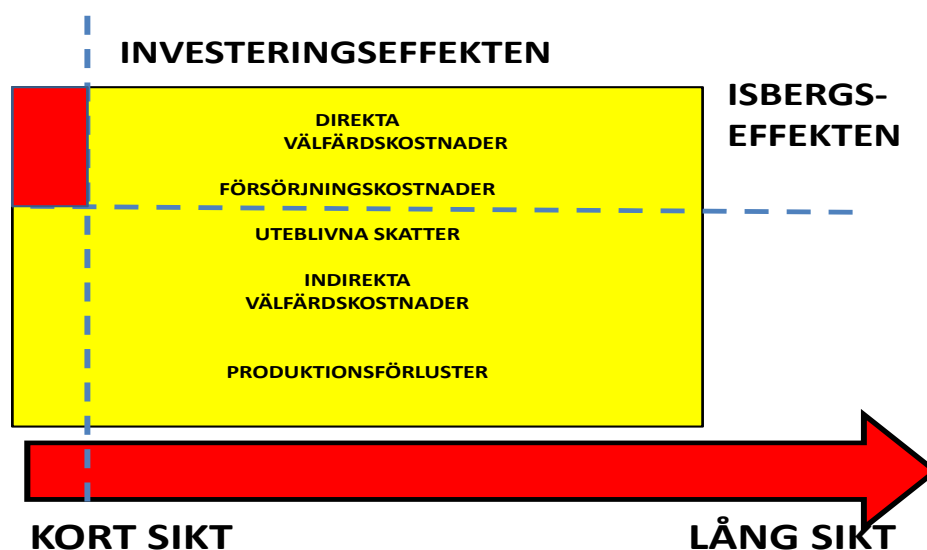
3.1 Kostnaderna på ett principiellt plan

Vid sidan av det mänskliga lidande som följer av utanförskap leder det också till betydande ekonomiska kostnader, både för den enskilde och för samhället. Till att börja med har vi alla de **direkta välfärdskostnader** som uppstår i form av alla de olika insatser som görs kring Olle och andra utsatta barn och unga. Utredningar, läkarbesök, institutionsvistelser etcetera. Till detta kommer vad man skulle kunna kalla **indirekta välfärdskostnader** som uppstår till exempel i form av att föräldrarna sjukskriver sig, går ner i arbetstid för att stötta sina barn, uppsöker sjukvården och socialtjänsten etcetera.

En tredje grupp av kostnader är vad ekonomer skulle kalla **finansiella kostnader** och som vi här dels beskriver som olika kostnader för försörjning till följd av utanförskap såsom a-kassa, sjukpenning, ekonomiskt bistånd etcetera. Men dessutom tillkommer alla de skatteintäkter som inte uppstår till följd ett utanförskap – utebliven moms, kommunalskatt, landstingsskatt och statlig skatt. Dessa är i sin tur kopplade till de **produktionsförluster** som uppstår till följd av att Olle i vuxen ålder till följd av sitt utanförskap inte kan arbeta och bidra till folkhushållet – det som ibland brukar kallas bruttonationalproduktbidrag (BNP-bidrag).

Dessa kostnader kan lite förenklat på en tidsaxel delas upp i vilka av dem som uppstår under barn- och ungdomstiden samt de som uppstår i vuxenlivet. Vissa kostnader uppstår, som antyds i figuren nedan, på kort sikt medan andra, betydligt större, uppstår på lång sikt. Utanförskapets prislapp tickar ofta på år efter år. Det tycks fungera som en ryssja. Det är lätt att hamna i utanförskap men oerhört mycket svårare att ta sig ur. Tendenserna till permanentning och kronifiering tycks vara betydande.

Ett av grundproblemen då man ska värdera utanförskapets kostnader är att man dels missar alla **osynliga indirekta kostnader** (en sorts isbergseffekt) och dels missar **det långsiktiga tidsperspektivet** (bristen på ett socialt investeringsperspektiv). Därmed underskattar man normalt sett kraftigt utanförskapets effekter och kostnader. I figuren nedan illustrerar den gula ytan den totala kostnaden för en viss form av utanförskap. Ovanför den vågräta streckade linjen (isbergseffekten) finns utanförskapets synliga del. Till vänster om den lodräta streckade linjen (investeringseffekten) återfinns utanförskapets kortsiktiga kostnader. Den röda ytan i figuren markerar den kortsiktiga synliga delen av kostnader för utanförskap såsom de uppfattas i en värld baserad på ettårs-budgetar och ett stuprörstänkande.

Figur 2 Utanförskapets synliga och osynliga kostnader

3.2 De konkreta kostnaderna för Olles utanförskap

I denna mycket översiktliga rapport har vi inte gjort helt nya kalkyler kring utanförskap. Vi har delvis återanvänt och delvis modifierat resultat från tidigare studier. Framförallt våra studier från Österåker, Sörmland, Jönköping och för Statskontoret (se vidare referenslista i slutet av rapporten). Då det gäller framtida effekter har vi diskonterat dessa med 4 procent och då det gäller framtida produktionsvärden har vi åsatt dem ett värde motsvarande en månadslön på 18 000 kronor. Vi kommer inte här att annat än mycket ytligt belysa omfördelningseffekter av utanförskap och rehabilitering vilket ofta utgör en av de mest tydliga effekterna av utanförskap och framgångsrik rehabilitering. Detta får bli uppgiften i kommande studier.

3.2.1 Kostnaderna för Olles utanförskap på kort sikt

I tabellen nedan ser vi de genomsnittliga årliga kostnaderna för Olles framtida förväntade utanförskap. Den totala förväntade årliga kostnaden uppgår till drygt 400 000 kronor. Vi ser också att kommunen och Försäkringskassan är de stora kostnadsbärarna. Om vi dessutom inkluderat de produktionsförluster som uppstår till följd av att han inte lyckas ta sig in på arbetsmarknaden får vi ytterligare en kostnad på drygt 300 000 kronor. Totalt sett talar vi om mer än 700 000 kronor per år i socioekonomiska effekter av hans utanförskap.

Tabell 1. De årliga kostnaderna för Olles utanförskap i svenska kronor

	Kostnader	Produktionsvärde	Summa
Arbetsförmedling	27 255		
Försäkringskassan	95 189		
Kommunen	108 538		
Landstinget	63 159		
Rättsväsendet	68 022		
Övriga	46 303		
Summa	408 466	302 400	710 866

I diagrammet nedan ser vi samma effekter men procentuellt fördelat mellan de olika aktörerna. Vi kan ana att de kostnader som uppstår hos kommunen till betydande delar handlar om ekonomiskt bistånd, men kanske också delvis kostnader för framtida missbruksvård. Försäkringskassans kostnader handlar främst om sjukpenning, aktivitetsersättning och så småningom sjukersättning.

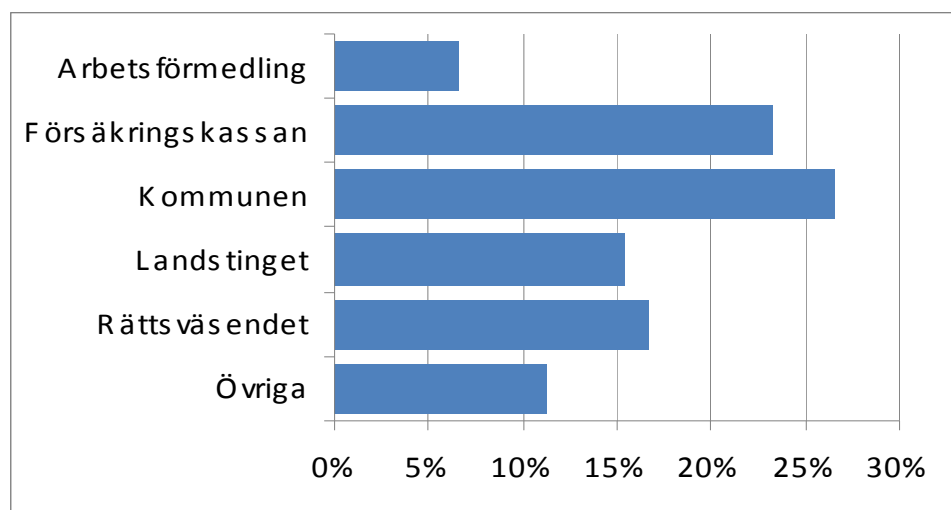

Diagram 4. Procentuell fördelning mellan olika aktörer av de årliga kostnaderna för Olles utanförskap.

Landstingets kostnader handlar sannolikt i första hand om primärvård, beroendevård och öppen psykiatrisk vård. Men hans utanförskap för också med sig kostnader för akutsjukvård till följd av det tämligen hårda liv han kommer att leva. Kostnader för rättsväsende och allmänhet skulle kunna sägas vara direkta och indirekta effekter av den kriminalitet som följer på hans missbruk

och allmänna livsstil. I motsats till en yrkeskriminell eller grov missbrukare är dessa kostnader för Olles del dock ganska begränsade.

3.2.2 Kostnaderna för Olles utanförskap på lång sikt

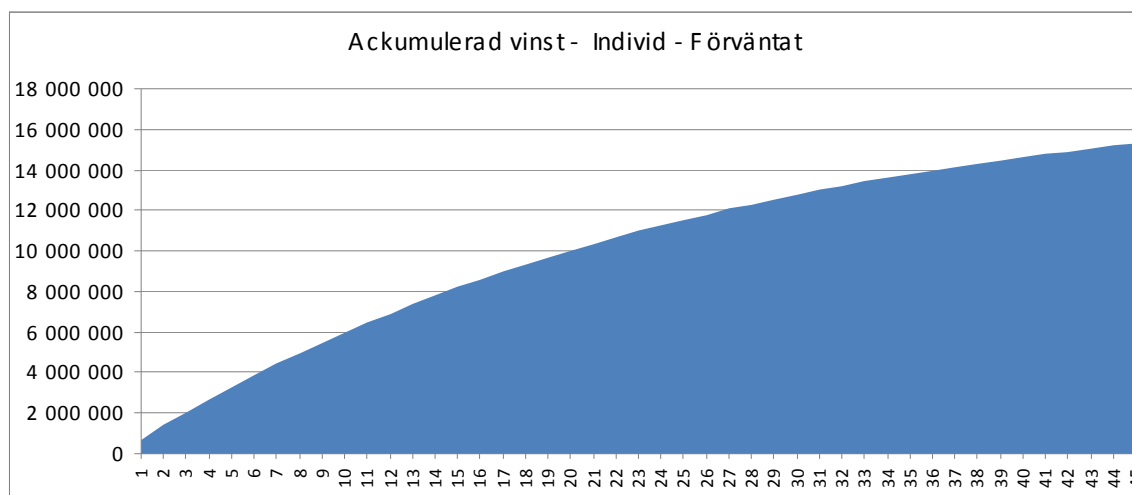
Hur ser det då ut på lång sikt? Och vad menar vi med lång sikt? Ett relevant tidsperspektiv kan vara fram till ålderspensionen, i det här fallet 45 år framåt. I tabellen nedan har vi illustrerat med de totala ackumulerade kostnaderna för Olles utanförskap vid några tidpunkter; på årsbasis, under en politisk mandatperiod och ett antal andra tidpunkter. Vi ser då att ur ett livsperspektiv kostar Olles utanförskap cirka 15 miljoner kronor. En intressant siffra att ha som utgångspunkt då vi ska ta ställning till vad det kan vara värt att tidigt bryta detta utanförskap.

Tabell 3. De långsiktiga kostnaderna för Olles utanförskap i svenska kronor

Vinst Individ							
Antal år							
	1	4	10	15	20	25	45
Vinst	710 866	2 683 584	5 996 390	8 219 831	10 047 337	11 549 413	15 318 338

Dessa data återges grafisk i diagrammet nedan. Det bör sägas att kurvans svängda form inte speglar en minskad kostnad ju längre fram i tiden vi kommer. I själva verket är det ofta precis tvärtom. Utanförskapets kostnader har en tendens att accelerera, åtminstone på medellång (10-20 år) sikt. Kurvans form speglar det förhållandet att framtida effekter diskonteras med 4 procent.

Diagram 5. De långsiktiga kostnaderna för Olles utanförskap i svenska kronor

3.3 Det handlar inte om brist på resurser

En kvalificerad gissning utifrån det vi vet om Olles liv fram till idag är att han förmodligen går en ganska dyster framtid till mötes om inget särskilt görs. Missbruksproblem, psykiskt obalanserad,

utan utbildning. Hans chanser på arbetsmarknaden är inte särskilt ljusa. Det har inte fattats insatser från samhällets sida. Snarare är det så att det har satsats stora resurser på honom. Trots detta har man inte lyckats. Hur hamnade han där? Vi kan se ett antal möjliga förklaringar

- insatserna kommer **för sent**, då problemen redan hunnit växa till sig och utvecklats
- insatserna är **reaktiva** i stället för förebyggande, man väntar länge med att ingripa
- insatserna bygger **inte på kunskapsbaserade** metoder utan på tradition- som man brukar göra, ”det som känns rätt” eller det som finns att tillgå
- insatserna är **inte samordnade**, och stödjer därmed inte varandra – varje enskild handläggare och aktör agerar på egen hand
- det **brister i systematik** kring insatserna och ingen ser, håller i samt tar ansvar för helheten av insatser kring Olle
- det finns **ingen kontinuitet och uthållighet eller långsiktighet** i insatserna kring Olle
- det finns ingen djupare insikt eller **kunskap om de verkliga problemen** bakom Olles beteende varför många insatser inriktar in sig på de symptom han uppvisar i stället för bakomliggande orsaker

Under de 30 år vi arbetat med utanförskapets ekonomi har vi mött hundratals människor som har drabbats av den här typen av problem. De återkommer systematisk över hela landet. Ibland exakt som för Olle. I vissa fall är det betydligt värre, i några fall mycket bättre.

Det slående kring Olle är alltså inte bristen på insatser eller bristen på resurser. Det handlar inte heller om brist på god vilja. Olle är omgiven av människor med goda avsikter och god vilja. Det handlar om hur vi använder dessa resurser på ett så effektivt sätt som möjligt. För Olles skull och för skattebetalarnas skull.

Det sätt på vilket vi möter Olle idag leder inte bara till mänskligt och många gånger onödigt lidande. Det leder dessutom till ett omfattande och i stora stycken onödigt resursslöseri. Olle är förmodligen en ung man som med stöd av rätt och samordnade insatser vid rätt tid skulle kunna både klara av sina problem som ung och leva ett förhållandevis fullgott liv som vuxen.

3.4 Så illa gick det inte för Olle

Nej, så illa gick det inte för Olle. Detta hände.

Navigatorcentrum i Trelleborgs Kommun tillhör organisatoriskt Arbete och Försörjning. Man ska erbjuda aktiva planeringar för samtliga i 18 -24 åringar i Trelleborgs Kommun som erhåller försörjningsstöd. Ansvaret för 18-24 åringars kompetenshöjande och arbetsmarknadsinriktade insatser fördelas mellan kommun och stat (Arbetsförmedlingen). Genom Navigatorcentrum skall insatser för denna grupp effektiviseras och utvecklas, i samverkan, med den unges behov i centrum.

Genom Navigatorcentrum får Olle kontakt med en ungdomsutvecklare. Ungdomsutvecklaren i sin tur har kontakt med arbetsförmedlare, frivårdshandläggare och handläggare för ekonomiskt bistånd. Olle ges möjlighet att, innanför en dörr, samlat etablera de kontakter han behöver för att komma vidare mot självförsörjning. Ungdomsutvecklarens bemötande och förhållningssätt tydliggör för Olle att han själv äger sin egen väg till självförsörjning.

Genom att samla resurserna möjliggörs en samplanering som för Olle del innebär att alla de insatser som samhället satsar på honom hänger samman i en logisk kedja som Olle själv styr över.

Olle lyckas hålla sin inskrivning på Arbetsförmedlingen och efter 5 års utanförskap lyckas han för första gången få tillgång till statens arbetsmarknadspolitiska insatser. Parallellt med dessa insatser ges Olle stöd från kommunen. Olle får möjlighet att presentera sin egen väg till självförsörjning för beslutsfattare inom de olika myndigheterna genom styrgruppen för Navigatorcentrum. Styrgruppen beslutar sig för att stödja Olle egen väg mot självförsörjning samt att varje myndighet skall bidra med det som finns inom den enskilde myndighetens ansvarsområde. Möjliggörandet innebär även att Olle beviljas möjlighet till B-körkort. Relationen till ungdomsutvecklaren, dennes bemötande och tillgången till de samlade resurserna gör att Olles planering blir realistisk utifrån hans person och hans förutsättningar.

3.5 Värdet av att förhindra Olles utanförskap

Låt oss nu se på värdet av att ingripa i Olles liv och bryta hans destruktiva livsmönster.

3.5.1 Navigator, dess kostnader och framgångar

Så här presenterar Navigatorcentrum sin verksamhet i 2009 års verksamhetsberättelse

”Målgruppen för Navigatorcentrum i Trelleborgs Kommun är unga mellan 16-24 år som av olika anledningar hamnat utanför det reguljära systemet och där samordnade insatser från olika aktörer kan innebära att de kan finna en väg tillbaka in i systemet. Merparten av de unga förväntas ej ha erhållit fullständiga grundskole- eller gymnasiebetyg och ha liten eller ingen arbetslivserfarenhet”

Projektets budget (för den del som berör personer som Olle) ser ut på följande vis

Tabell 4. Kostnaden för del av Navigatorscentrums verksamhet i svenska kronor

<i>K o s t n a d e r</i>	
Löner	8 23 560
Lokaler	62 124
Inventarier	0
Konsulter	0
Övrigt	54 480

S u m m a

940 164

2009 hade man cirka 130 årsplatser för denna del av sin målgrupp. Detta innebär att en årsplats kostar cirka 7 200 kronor. Är detta mycket eller lite? Svaret beror på vad man faktiskt jämför med. Det motsvarar lite drygt vad en placering på institutionsboende kostar per dag.

3.5.2 Värdet av att lyckas

Syftet med projektet är att få ut unga människor direkt eller indirekt till arbete och egen försörjning. Under 2009 blev 43 stycken unga självförsörjande genom eget arbete. 12 gick vidare till studier. Detta väcker ett par frågor. Först, är detta ett bra resultat? Sedan, är detta i någon mening socioekonomiskt lönsamt? Vi ska försöka besvara dessa två frågor utifrån två antaganden som grund för vår kalkyl.

För det första antar vi att **10 procent av de som deltar i projektet spontant**, på egen hand eller till följd av andra åtgärder skulle kunna bryta sitt utanförskap. För det andra att man i projektet långvarigt bidrar till att **bryta utanförskapet för 30 procent** av de resterande ungdomarna (cirka 35 personer). Därmed har vi utifrån en försiktighetsprincip lagt oss i underkant i förhållande till resultatet 2009.

3.5.3 Effekter på kort sikt

Vi ser i tabellen nedan att med dessa antaganden som grund så uppgår samhällsvärdet för Navigator årligen till drygt 180 000 kronor per deltagare eller totalt sett 24 Mkr. Med andra ord om Olle deltar i Navigators program och når framgång utifrån de antaganden vi ovan presenterat uppgår den förväntade årliga vinsten av hans deltagande till denna summa

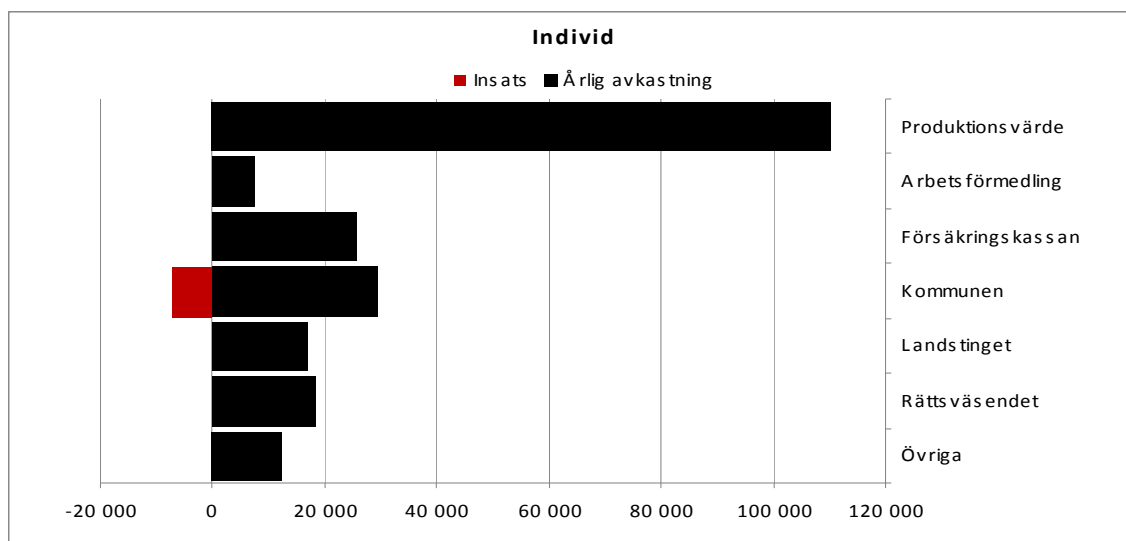
Tabell 5. Årliga socioekonomiska effekter i svenska kronor på individnivå av Navigatorcentrums verksamhet vid antaganden om 10 procents spontanrehabilitering och 30 procent framgång i projektet

	Individ				Summa
	Projekt-kostnad	Uteblivna Kostnader	Vinst	Prodvärde	
Arbetsförmedling	0	7 359	7 359		
Försäkringskassan	0	25 701	25 701		
Kommunen	-7 232	29 305	22 073		
Landstinget	0	17 053	17 053		
Rättsväsendet	0	18 366	18 366		
Övriga	0	12 502	12 502		
Summa	-7 232	110 286	103 054	81 648	184 702

Om vi å andra sidan ser detta enbart som ett kommunalt socioekonomiskt investeringsproblem där den säkra kostnadssidan för varje deltagare uppgår till drygt 7 000 kronor, så blir den förväntade kommunala intäktssidan på årsbasis cirka 22 000 kronor. För kommunens del innebär detta en direktavkastning på årsbasis på 305 procent. Sannolikt betydligt högre än de flesta andra kommunala investeringarna i Trelleborg.

I diagrammet nedan kan vi också se hur vinstens fördelning påverkas av vilka aktörer som finansierat. Vi ser då att vid sidan av kommunen så är Försäkringskassan den stora vinnaren till följd av Navigator. Men den verkligt stora vinsten är de produktionsvärden som Olle skapar till följd av att han arbetar.

Diagram 6. Årliga socioekonomiska effekter i svenska kronor på individnivå av Navigatorcentrums verksamhet vid antaganden om 10 procents spontanrehabilitering och 30 procents framgång i projektet

3.5.4 Effekter på lång sikt

Men det verkligt intressanta är de långsiktiga effekterna av denna verksamhet.

Vi ser att ur det livslånga perspektivet uppgår vinsten för varje deltagare i Navigatorcentrum till strax över 4 Mr. Detta betyder att utifrån de antaganden vi ovan redovisat om effekter av Navigatorcentrum (30 procent framgång) och utifrån de kostnader som det innebär att driva projektet (7 200 kronor per deltagare) blir den totala samhällsvinsten under Olles yrkesverksamma liv mer än 4 Mkr. En i de flesta sammanhang imponerande avkastning på en investering; 570 gånger pengarna.

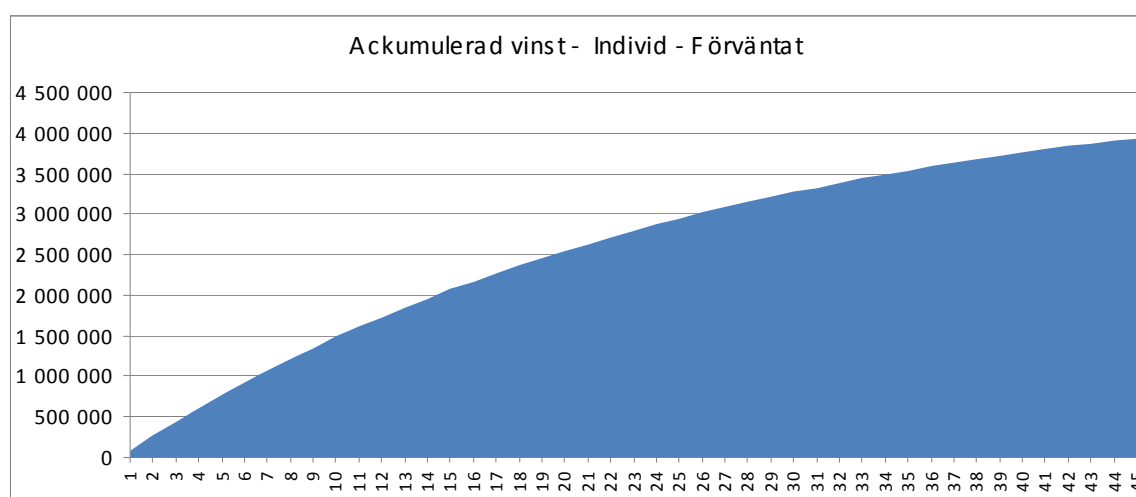
Tabell 6. Långsiktiga socioekonomiska effekter i svenska kronor på individnivå av Navigatorcentrums verksamhet vid antaganden om 10 procent spontanrehabilitering och 30 procents framgång i projektet

Vinst Individ						
Antal år						
1	4	10	15	20	25	45

Vinst	184 702	717 336	1 611 793	2 212 122	2 705 549	3 111 110	4 128 719
-------	---------	---------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

Samma förhållanden visas i diagrammet nedan

Diagram 7. Långsiktiga socioekonomiska effekter i svenska kronor på individnivå av Navigatorcentrums verksamhet vid antaganden om 10 procents spontanrehabilitering och 30 procents framgång i projektet

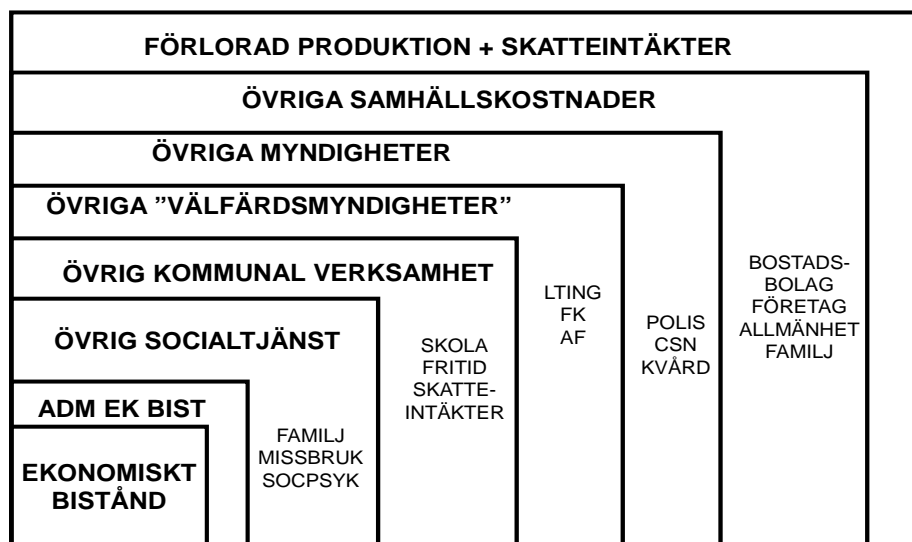
4. VARFÖR SER VI INTE DETTA?

Då man tar del av Olles livsöde dyker osökt en fråga upp; varför tillåter vi detta att hända? Det skapar inte bara en onödigt mänskligt lidande, de leder också till mycket höga kostnader för samhället. En del av svaret på denna fråga handlar om partiell blindhet - på två sätt. Oförmågan att se den samlade ekonomiska effekten av utanförskapet, och oförmågan att se de långsiktiga ekonomiska effekterna av ett utanförskap.

4.1 Tunnelseendet effekter

Låt oss börja med det som omväxlande brukar kallas tunnelseende eller stuprörstänkande. Om man frågar en ansvarig person inom socialtjänsten vad de klienter som långvarigt uppbär ekonomiskt bistånd kostar, brukar man ofta få ett svar som på årsbasis ligger vi intervallet 80 000 – 100 000 kronor. Det man då svarar på är de faktiska utbetalningarna till klienten. I det här fallet Olle. Det man ofta förbiser är att det runt detta finns en mängd kostnader som nästan alltid förbises och som är illustrerade i figuren nedan. Det kan handla om kostnader för att administrera

det ekonomiska biståndet, kostnader för andra delar av socialtjänsten, andra kostnader inom kommunen eller kostnader hos andra myndigheter och aktörer i samhället. De personer som långvarigt uppbär ekonomiskt bistånd har nästan alltid en multifaktoriell problembild ungefär som Olle. Den summa man vid en första anblick uppfattar som de faktiska kostnader kan liknas vid toppen på det isberg som utgör de totala kostnaderna.

UTANFÖRSKAPETS ISBERGSEFFEKTER

Figur 3. Utanförskapets isbergseffekter.

I en studie för Statskontoret kring samordningsförbund (Nilsson & Wadeskog, 2008, Den osynliga och diffusa rehabiliteringspotentialen, SEE & Statskontoret) och som just inriktade sig på multifaktoriella problemklienter som liknar Olle fann vi (vilket illustreras i figuren nedan) att den faktiska kostnaden för dessa individer varierar mellan 175 000 och 375 000 kronor per år med ett genomsnitt på cirka 270 000 kronor per år. Kostnaderna varierade beroende på kön och ålder.

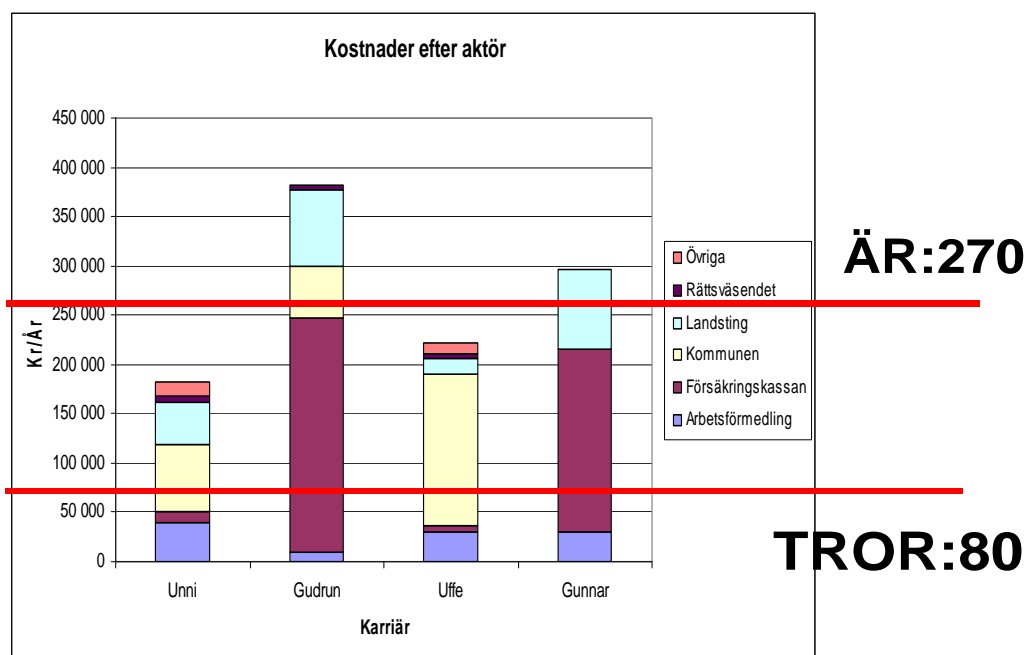

Diagram 7 Skillnaden mellan upplevd och faktisk kostnad för långtidsarbetslösa fördelad mellan unga (Unni & Uffe) och äldre (Gudrun & Gunnar) samt kön.

Skillnaden mellan uppgiven och faktisk kostnad för dessa klienter uppgår alltså till mer än 300 procent eller en faktor på tre. Om man utifrån ett ekonomiskt perspektiv ska ta ställning till värdet av att Olle rehabiliteras är det en viss skillnad om de årliga effekterna av detta uppgår till 80 000 eller 270 000 kronor.

4.2 Kortsiktighetens betydelse

Att arbeta med Olle och försöka bidra till att han tar sig tillbaka till samhället är en typiskt långsiktig satsning. De långsiktiga effekterna av framgång kommer att löpa under en lång följd av år. För att kunna ta ställning till värdet av detta behöver vi ett uppföljnings- och styrsystem som har långsiktigheten inbyggd. En kommun som kartlagt det man lite slarvigt skulle kunna kalla de unga stamkunderna inom ekonomiskt bistånd fann att de allra flesta hade en mycket längre historia än man hade väntat sig.

I diagrammet nedan ser vi ett ganska typiskt mönster för en person som till sin bakgrund liknar Olle. Vi ser då tre saker. Den första är att utanförskapets kostnader går i skov – det vill säga en beskrivning som utgår från ett enskilda tillfälle har stor chans att vara missvisande. Det andra är att kostnaderna är trendmässigt stigande. I figuren nedan kan vi se att de trendmässigt stiger med drygt 6 500 kronor per år.

Fleråriga kostnader, stigande kostnader

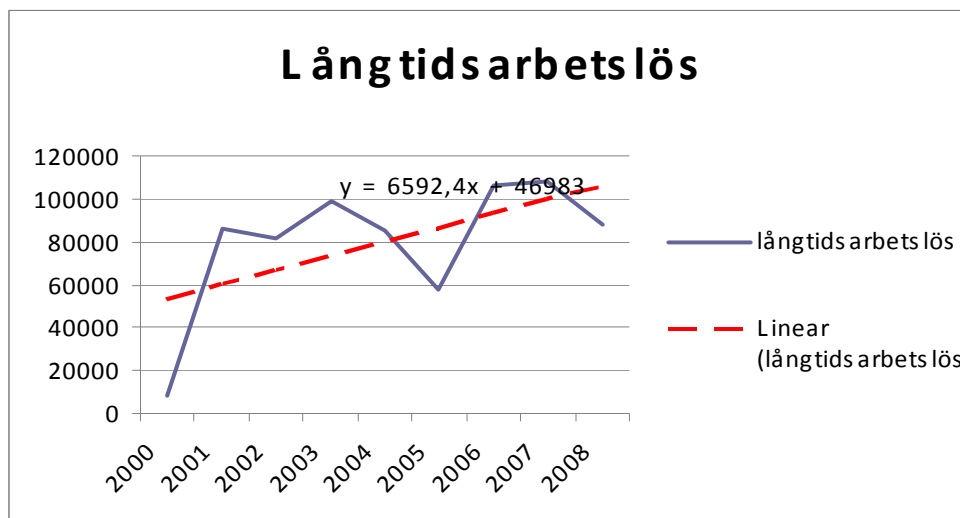

Diagram 8. Den årliga kostnaden i form av utbetalt ekonomiskt bistånd för en långtidsarbetslös person i svenska kronor

Det tredje och kanske allra viktigaste vi ser är att då man ska ta ställning till utanförskapets kostnader är inte årskostnaden 80 000 kronor det mest relevanta. Mera relevant är att tala om 600 000 – 700 000 kronor under en tioårsperiod. Även här har vi en avvikelse mellan faktisk kostnad och den information som de offentliga uppföljningssystemen ger.

4.3 Konsekvenserna av bristande helhetsbild

Konsekvenserna av detta är att

- vi ser enbart delar av utanförskapets kostnader
- vi underskattar dessa kostnader
- vi ser inte hur de faktiska kostnaderna är fördelade mellan olika aktörer i samhället
- därmed underskattar vi värdet av prevention, tidiga insatser och framgångsrik rehabilitering
- som en följd av detta saknar beslutsfattare korrekta underlag för att fatta beslut kring denna typ av frågor
- felaktigheterna i dessa beslutunderlag kan uppgå till flera hundra procent

- detta kan leda till att samhällets insatser kring prevention, tidiga insatser och rehabilitering är rejält underdimensionerade i förhållande till vad som vore socioekonomiskt optimalt

5. ULLA EN HELT ANNAN HISTORIA

Vi har tidigare stiftat bekantskap med Olle en ung man med ett tämligen omfattande utanförskap där både missbruk och kriminalitet finns i bakgrunden. Även om detta missbruk och denna kriminalitet inte var särskilt omfattande är han kanske inte representativ för alla de unga som befinner sig i utkanten av arbetsmarknaden

Låt oss nu lära känna Ulla. En ung tjej som har ett mer diffust och ett lite mindre dramatiskt utanförskap. Hon är vare sig missbrukare eller kriminell. Hon har ingen utvecklad psykiatrisk sjukdomsbild ej heller någon form av funktionshinder somatiskt eller neuropsykiatriskt.

Hon har misslyckats i skolan. Därmed är hon med viss automatik diskvalificerad till en stor del av arbetsmarknaden. Hon har svårt med att hitta sin vuxenroll. Hon är energilös, trött och en aning uppgiven.

5.1.1 *Så här ser det ut idag*

Ulla har trots sin ungdom erfarenhet av perioder av både sjukskrivning och arbetslöshet. Just nu är hon långtidssjukskriven. Hon är deprimerad. Skolan gick inte så bra. Redan på högstadiet var hennes misslyckande ett faktum och tiden på gymnasiets individuella program bekräftade bara misslyckandet.

Hon har mått dåligt i många år. Hon kommer från ett hem präglad av emotionell torftighet, helgsupande och återkommande bråk mellan de vuxna. Stödet från hemmet var svagt under skoltiden.

Ulla är lite av en levnadskonstnär. Hon hankar sig fram med ett minimum av ekonomiska resurser. Hon försörjer sig på sin partner, får lite hjälp från sina föräldrar, stundtals får hon studiemedel och mellan varven ekonomiskt bistånd. Trots hennes skicklighet att hanka sig fram drar hon på sig skulder, vilket leder till inkassokrav och kontakter med kronofogden. Eftersom hon har betalningsanmärkningar kan hon inte få kontokort, hon blir inte accepterad av hyresvärdar och kan inte ta några lån.

Under skoltiden hade hon god kontakt med elevhälsan, ungdomsmottagningen etc. Det är svårare med vuxeninsatserna. Nu måste hon gå via vårdcentralen och hon tycker inte att någon ser henne. Hon får medicin, men upplever inte att hon får stöd. Det goda stöd hon tidigare fått från barn- och ungdomspsykiatri, har inte följts upp från vuxenpsykiatriens sida.

5.1.2 *Vad kommer att hända sedan?*

Precis som med Olle kan vi utifrån det vi vet om Ullas livshistoria fram till idag, skisera ett scenario. Ullas utanförskap kommer sannolikt att accelerera de kommande åren om inget anmärkningsvärt inträffar.

- Hon kommer med i olika projekt (kom igång, jobbsökarkurs, datortek etc.) 3-6 månader som inte fungerar och hon misslyckas än en gång.
- Hon går på arbetsträning och gör påhugg inom hemtjänsten.
- Hon får barn tidigt.
- Det finns risk att hon isolerar sig. Socialtjänsten intresserar sig eftersom hon kommer från en familj som är känd sedan tidigare.
- Hennes kropp värker allt mer. Spänningarna har gått över i riktig värk.

Bilden är lika entydig som negativ kring Ullas långsiktiga framtid. Sannolikheten för att hon kommer att ta sig in i samhället, om inga extraordinära insatser görs, måste bedömas som mycket liten. Hon förefaller vara dömd till ett långt, i värsta fall livslångt utanförskap, försörjd av samhället i en eller annan form.

Det mesta talar för att hon någon gång runt 30-årsåldern kommer att erhåller först tillfällig sjukersättning och därefter ekonomiskt bistånd från kommunen, på sikt kanske permanent sjukersättning. Vägen dit kantas av mängder med utredningar och insatser. Man lyckas aldrig riktigt fastställa vad som är Ullas egentliga problem, utan samhället kapitulerar inför det till synes omöjliga uppdraget att hjälpa henne tillbaks upp på banan. Några förklaringar till hennes livssituation kan vara

- ingen egenmakt
- svaga stödjande sociala nätverk även från familjen
- dålig självkänsla
- ingen skolbakgrund vilket gör henne föga anställningsbar

Men i grunden och med rätt förutsättning har hon en betydande och idag dold potential.

5.2 Vad kostar detta

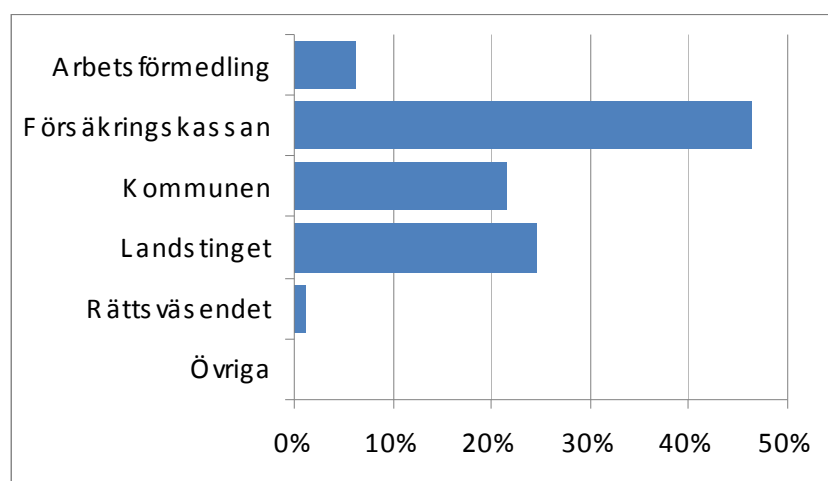
Ullas utanförskap är helt annorlunda än Olles. Men inte desto mindre ser vi i tabellen nedan att kostnaderna för detta är tämligen höga. Inkluderar vi allt talar vi om 600 000 kronor på årsbasis. Precis som för Olle handlar det främst om förlorade produktionsvärden och kostnader för försörjning.

Tabell 8. De årliga kostnaderna för Ullas utanförskap i svenska kronor

	Kostnader	Produktionsvärde	Summa
Arbetsförmedling	20 000		
Försäkringskassan	146 667		
Kommunen	68 250		
Landstinget	77 633		
Rättsväsendet	3 750		
Övriga	900		
Summa	317 200	302 400	619 600

I diagrammet nedan ser vi att i Ullas fall blir det Försäkringskassan som är den stora kostnadsbäraren. Vi kan ana att bakom detta finns kostnader för aktivitetsersättning och så småningom sjukersättning. Kommunens kostnader handlar kanske främst om ekonomiskt bistånd under perioder. För landstingets del handlar det främst om vårdinsatser inom primärvård och öppenvårdspsykiatri.

Diagram 9. De årliga kostnaderna för Ullas utanförskap i svenska kronor

Kostnaderna på lång sikt för Ulla blir betydande, vilket vi kan se i diagrammet nedan. Trots att hon i grund och botten inte är mer än vad man skulle kunna kalla måttligt marginaliserad, är kostnaderna mycket stora på lång sikt. Vi pratar här om mer än 13 Mkr. I grund och botten är förklaringen till detta att hon misslyckats redan i grundskolan och därefter inte lyckats ta sig in på eller fått tillträde till arbetsmarknaden.

Diagram 10. De långsiktiga kostnaderna för Ullas utanförskap i svenska kronor

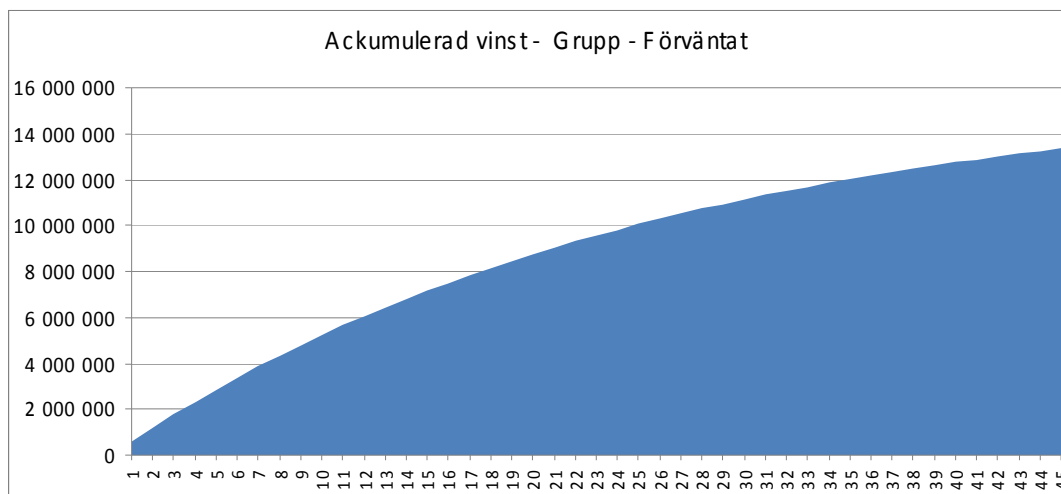

Diagram 11. Den vinst som ackumuleras för varje år Ulla stannar i arbetskraften i svenska kronor

En fråga man osökt ställer sig kring detta är; hur onödigt är detta? Ulla är ju inte en ung tjej utan resurser. Tvärtom. Hon är inte obegåvad. Hon är inte psykiskt sjuk. Hon är inte missbrukare. Med rätt stöd och i rätt sammanhang skulle hon förmodligen fått en helt annan livsbana. Kanske är hon representativ för de tiotusentals unga som av lika diffusa skäl som hon inte lyckas ta sig in i vuxenlivet. Detta väcker ju nästa fråga. Vad skulle det vara värt att förhindra detta?

5.2.1 Vad skulle det vara värt att bryta Ullas utanförskap?

I tabellen nedan ser vi de ackumulerade vinsterna vid olika tidpunkter av att förhindra Ullas utanförskap för bara några år eller på lång sikt. Tror vi att det varar 4 år eller en mandatperiod är vinsterna drygt 2 Mkr. Tror vi att det blir livslångt blir vinsterna mer än 13 Mkr.

Tabell 8. Det långsiktiga socioekonomiska värdet av att bryta Ullas utanförskap vid olika tidpunkter i svenska kronor

	Vinst Individ						
	Antal år						
	1	4	10	15	20	25	45
Vinst	619 600	2 339 046	5 226 531	7 164 511	8 757 389	10 066 618	13 351 662

Vi kan tänka oss att vi skulle skapa ett projekt kallat "rädda Ulla". Vi kan också tänka att vi lyckas ena ett antal olika aktörer kring detta. Vi har också fått med alla kompetenser som behövs för att arbeta med hennes problematik. Låt oss anta att detta projekt är ganska ambitiöst och att det kostar 500 000 kronor att genomföra. Är det dyrt? Ja, det beror faktiskt på vad man jämför med.

Om vi tänker oss att projektet syftar till att bryta risken för ett livslångt utanförskap, hur duktigt måste man då vara för att det ekonomiskt ska anses vara en lönsam social investering? I ena vågskålen en säker kostnad på 0.5 Mkr i den andra en osäker intäkt på 13 Mkr om vi lyckas. Enkel huvudräkning ger vid handen att om vi lyckas en gång på 26, dvs. i 4 procent av fallen så är investeringen nätt och jämnt betald. Mycket talar för att vi är bättre än så. Om det är fallet så är det en god affär inte bara mänskligt utan även ekonomiskt att sätta projektet.

5.3 Att jämföra Ullas och Olles utanförskap

Vi har nu studerat utanförskapets kostnader för två olika ungdomar som får illustrera olika bilder av marginaliserade unga. Olle med en tämligen svårartad problematik, om än inte av allra värsta slaget. Ulla med en betydligt vanligare form av problem. Lite mindre uttalat, men likaväl långvarigt eller närmast kroniskt till sin natur. Då man tittar på de socioekonomiska effekterna av deras utanförskap finns det dock ett antal betydande likheter

- Till att börja med är det livslånga kostnaderna för dem båda betydande. Vi talar om intervallet **10 – 15 Mkr**
- En betydande del av dessa effekter består av de **produktionsförluster** som uppstår till följd av att de inte får tillträde till arbetsmarknaden
- En annan stor kostnadspost är kostnaderna för deras livslånga **försörjning**
- De offentliga aktörer som har mest att förlora på detta utanförskap är ofta **Försäkringskassan och kommunen**
- Därmed är de de aktörer som skulle ha mest att vinna på att förhindra detta utanförskap
- Arbetsförmedlingen är överraskande lite involverad ekonomiskt. En följd av att dessa unga människor inte uppbär arbetslöshetsersättning och att de **inte anses stå till arbetsmarknadens förfogande**

Men det finns dock en del skillnader

- Olles utanförskap leder till kostnader för rättsväsendet till följd av hans missbruk och kriminalitet
- Olles utanförskap är därför något dyrare både på kort och lång sikt i jämförelse med Ullas utanförskap

Det finns förmodligen betydligt fler Ulla än Olle i vårt land. Men sammantaget utgör de en utomordentligt stor grupp. I andra sammanhang har vi funnit att för varje årskull på 100 000 nyfödda barn är det en rimlig bedömning att om deras framtida utanförskap kommer att vara som dagens vuxengeneration kommer den att omfatta mellan 12 000 och 13 000 personer.

6. ATT LYCKAS BRYTA VÄGEN MOT UTANFÖRSKAP

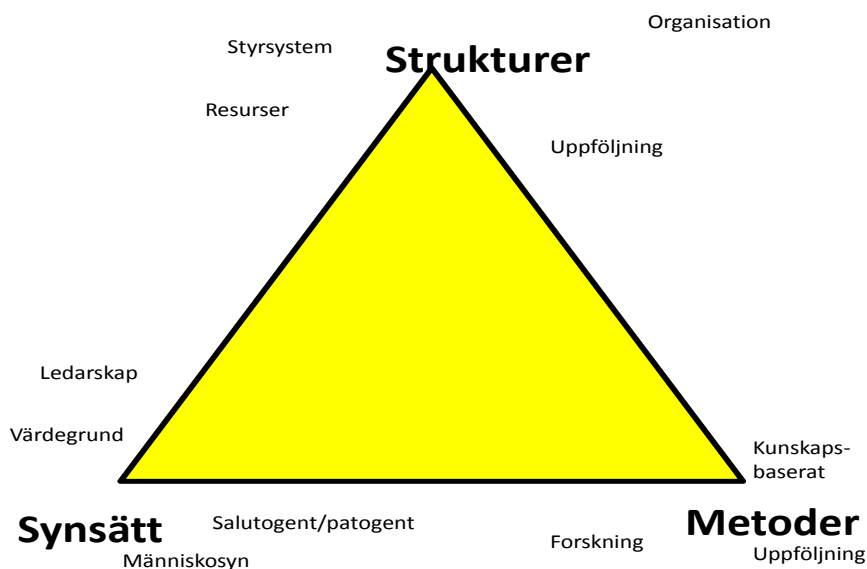
6.1 Vad behövs för att lyckas – del I

För att bistå Ulla på rätt vis handlar det alltså inte i första hand om att tillföra mer resurser. Samhället har satsat oerhörda resurser både på henne och på Olle. Det handlar om att göra rätt saker i rätt sammanhang. Vi har i mängder av projekt kring personer med likartad problematik sett hur goda avsikter inte lett någonstans. Ibland har man fokuserat på **värderingsfrågor, ibland metoder och ibland på organisationsfrågor**. Vi har lärt oss att om man tar tag i någon av dessa delar eller dessa delar var sig är risken stor att man fastnar och inte kommer någonstans. Ska vi få en förändring till stånd kring Ulla måste vi ta oss an denna utmaning från tre håll samtidigt.

Vi måste ta tag i **de strukturer som styr insatserna** kring Ulla och Olle. Det kan handla om allt från hur vi organiserar oss till våra styrsystem, våra uppföljningssystem och resursfördelningssystem. Man kan inte arbeta långsiktigt i en organisation som styr efter och premierar kortsiktiga resultat. Man kan inte arbeta effektivt med helhetssyn i en organisation som prioriterar sektorsintressen och stuprörstänkande.

Vi måste också ta tag i **de metoder vi arbetar efter**. Vi måste använda oss av metoder som både ger effekt och som dessutom är kostnadseffektiva. Kunskapsbaserade insatser måste vara ledstjärnan och att vi ständigt forskar efter nya metoder och följer upp resultat. Det lönar sig föga att byta organisationsmodell om man inte samtidigt använder sig av metoder i arbetet med Ulla och Olle som ger effekt, och ger effekt till rimlig kostnad.

Arbetet måste också bygga på en **rimlig och genomtänkt värdegrund** så att vi inte i avsikten att kortsiktigt bistå Ulla eller Olle bygger in en hjälplöshet och ett beroendeförhållande till de offentliga systemen i deras liv. Detta handlar om att hitta en välavvägd (och svår) balans mellan ett patogent och salutogent synsätt kring deras situationer.

Figur 4. Tre grundförutsättningar för en sammanhållen arbetsmodell i arbetet med personer med en komplex och sammansatt problematik

Dessa tre ben måste harmoniera med varandra om vi vill få till en förändring.

6.2 Recept för framtiden

Om vi vill förstå hur lösningen för Ulla eller Olle ser ut, kan vi närma oss frågan på två helt olika vis. Ur ett **metodperspektiv** handlar det om vilka arbetsmetoder som är mest effektiva. Hur ska vi sy samman ett team som tidigt kan upptäcka idividens problematik, stödja henne och hennes familj och bana väg för ett bättre liv.

Men på ett djupare, mer generellt plan handlar det om vilka **organisatoriska strukturella lösningar** som krävs för att möjliggöra och underlätta sådana insatser. Låt oss titta på dessa två perspektiv. Vår ambition är naturligtvis inte att ge en patentlösning på frågan kring hur just Ullas eller Olles problem kan lösas men att ge exempel på tankegångar som kan underlätta ett sådant arbete. Det finns dock en genomgående grundbult i vårt resonemang som är centralt; för att arbetet på individnivå kring denna typ av problem ska fungera, måste man skapa arbetsstrukturer och tillämpa metoder som är effektiva. Detta i sin tur förutsätter att det på strukturell nivå finns förutsättningar för detta.

6.2.1 Det multikompetenta teamet

Grundproblemet kring Ulla och Olle är att de har en sammansatt problematik som består av många olika delar och för att stödja måste man i arbetet väva samman flera olika perspektiv. Problematiken är inledningsvis diffus och svår att upptäcka och se. Problematiken är långsiktig och kanske varaktig. Problematiken består av många olika delar som interagerar och påverkar varandra. Problematiken berör också med stor sannolikhet familj och sociala nätverk. De har vad man brukar kalla en **komplex och sammansatt multiproblematik**.

Ett framgångsrikt arbete kräver alltså helhetssyn och långsiktighet. Ju tidigare man ingriper, desto mera framgångsrik blir man sannolikt också. Med andra ord kommer det att krävas ett team med allsidig kompetens för att arbeta med Ulla och Olle. Detta team bör vara stabilt och samkört och kräver kompetenser från flera olika aktörer till exempel skola, Arbetsförmedling, Försäkringskassa, psykiatri, socialtjänst, elevhälsa m.m.

Därmed har vi också sagt att för att ett sådant team ska kunna skapas, arbeta och vara uthålligt kommer det att krävas organisationsformer, styrsystem, budget- och uppföljningssystem och ledningssystem som gör detta möjligt. Med andra ord; det spelar ingen roll vilken insikt man har, vilka goda avsikter man har, vilka goda metoder man har tillgång till om den struktur man arbetar i inte tillåter att man tillämpar dessa eller rentav motarbetar detta.

Om samhället ska samverka kring personer som Ulla eller Olle är det viktigt att se att en förutsättning för en helhetssyn är att man faktiskt kan tillföra alla relevanta perspektiv. Det finns en sorts grundprincip som säger; **multiproblem kräver multikompetens.**

Det kommer att krävas någon form av gränsöverskridande team med allsidig kompetens som kan arbeta i nätverksform och etablera relationer med och samverka med flera olika aktörer och myndigheter. Det finns idag metodologiska förebilder då det gäller sådana gränsöverskridande verksamheter. Personliga ombud för personer med psykisk funktionsnedsättning är ett exempel case managementmodellen en annan. Arbetsmarknadscoacher ett tredje. Familjecentraler ett fjärde. Vi väljer här att kalla gruppen kring Ulla för ett Multikompetent Team (MKT).

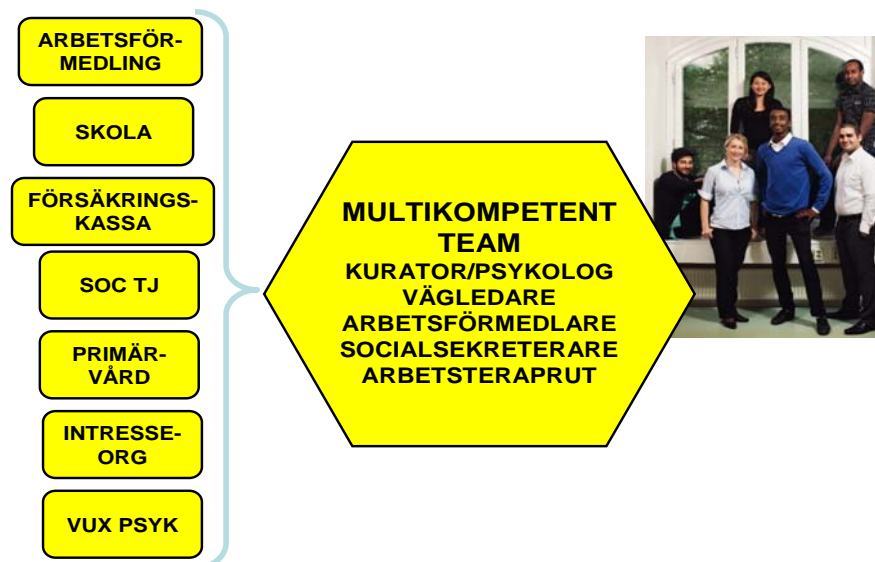
6.2.2 Grundprincip och teamets kompetensomfång

Med detta menar vi att det i det team som ska jobba kring i det här fallet Ulla måste finnas minst lika många kompetenser representerade som det finns aspekter eller fasetter av problembilden. Om detta villkor inte är uppfyllt kan strängt taget inte den helhetssyn uppnås som man strävar efter och som är en förutsättning för en problemlösning.

Kärnan i teamet är alltså den sammansättning av multifaktoriell kompetens som behövs för att lösa uppgiften. Men ibland låter det sig inte göras att inkludera alla dessa kompetenser i teamet. I sådana fall är det viktigt att kring teamet bygga upp en mer eller mindre permanent struktur av externa samverkanspartners eller nätverkspartners med vilka man bygger upp långsiktiga arbetsrelationer.

Man kan säga att teamet har till arbetsuppgift att skapa en helhetssyn kring den enskilde, och utifrån detta samordna insatserna för att inte bara dämpa de akuta symptomen den enskilde bär med sig utan också försöka både förstå och komma åt de bakomliggande grundorsakerna till symtomen. Med andra ord; bidra till att lösa de livsproblem Ulla brottas med.

Men man har också till uppgift att som en del i denna helhetssyn etablera ett fungerande nätverk i arbetet, dels som stöd för det egna teamets arbete och dels som stöd för den enskilde - Ulla. Detta gör man bland annat genom att skapa och vidmakthålla goda relationer till alla de organisationer som har kontakter med Ulla dels för att därigenom skapa och bevara hög legitimitet för arbetet och dels för att kunna utnyttja dessa organisationers kompetenser och resurser.

Figur 6. Det multikompetenta teamet exempel på sammansättning och nätverkspartners

För att kunna göra detta måste teamet i förhållande till sin yttre intressentstruktur kunna

- arbeta gränsöverskridande och nätverksbygga
- kunna samordna insatser mellan olika parter som inte alltid är överens vare sig om de problem som ska lösas eller de mål som ska uppnås
- därmed måste man ha en god förmåga att mäkla och medla mellan olika intressen samt agera i rollen som förhandlare
- av detta följer att man måste vara både en god kommunikatör och en skicklig marknadsförare då teamets intressen ska jämkas samman med och ibland även slåss om resurser med de berörda moderorganisationerna

För att detta ska kunna fungera i teamet krävs ytterligare några saker i det inre arbetet. Den första och kanske viktigaste egenskapen är förmågan att kompromissa kring synsätt metoder och förhållningssätt. Detta i sin tur bygger på en vilja att lyssna, en lust att lära och utvecklas och en förmåga att se nya bilder och helheter kring individen.

6.2.3 Fyra förutsättningar att bygga på

Det finns rikligt med exempel på goda, framgångsrika och effektiva samverkansstrukturer, både kring barn och unga och kring andra målgrupper. Ett problem är att många av dem är kortlivade eller lever ett hårt liv i motvind.

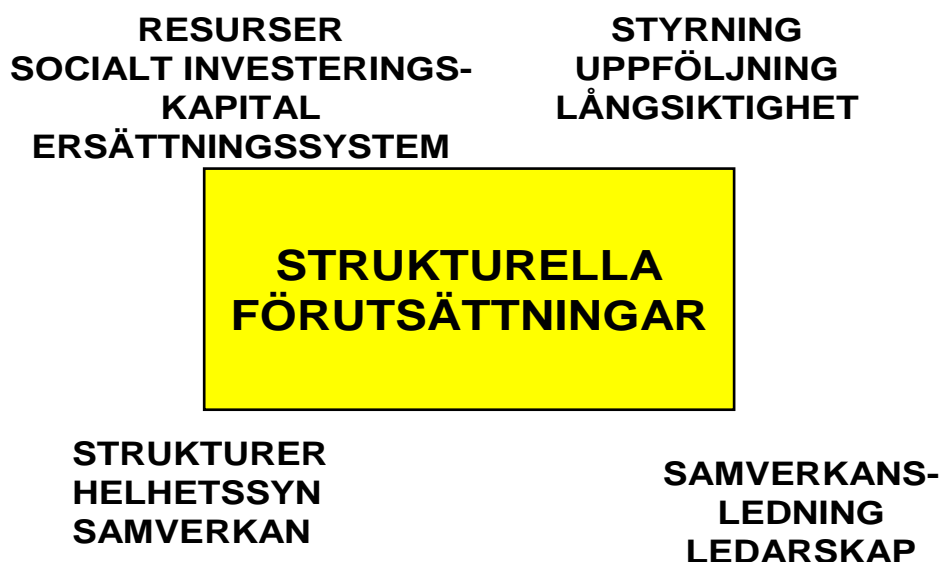
Vår erfarenhet är entydig; ska ett arbete av detta slag vara långsiktigt uthålligt och framgångsrikt måste det bygga på goda strukturella förutsättningar. Först det första måste det finnas någon form av **organisationsstruktur** som medger ett agerande utifrån helhetssyn och samverkan. Det kan

vara allt från sammanslagna förvaltningar i en kommun till samordningsförbund eller kommunalförbund av olika slag. Exempel på detta finns i kommuner som Härryda, Upplands-Väsby och Leksand.

För det andra bör insatserna stödjas av ett **styr, budget och uppföljningssystem** som medger någon form av långsiktighet och socialt investeringstänkande. Idéer kring detta har börjat utvecklas i Karlstad i form av ett socialt investeringskonto.

Det tredje kravet är att det går att skapa resurser i form av ett **socialt investeringskapital**. Insatserna kring Ulla uppstår ju här och nu, medan de stora intäkterna kommer betydligt senare. Kommuner som Nynäshamn och Norrköping har tagit steg i denna riktning och avsatt betydande belopp i en sorts social investeringsfond.

Den fjärde ingrediensen är **ekonomiska ersättningssystem** som gör det möjligt att skapa långsiktighet, helhetssyn och samverkan. De fyra kraven sammanfattas i bilden nedan

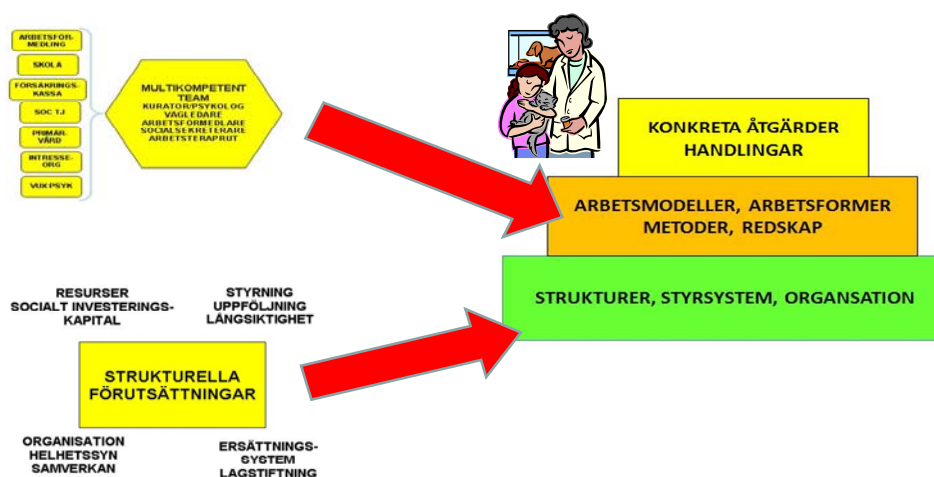

Figur 6. Fyra strukturella förutsättningar för att arbeta med individer med multifaktoriella problem

6.3 Vad behövs för att lyckas – del II

Unga människor som Olle och Ulla kan få ett bra liv, både som ung och som vuxen. Om vi gör rätt saker, på rätt sätt och vid rätt tidpunkt. Kunskapen och metoderna finns. För att man ska lyckas med detta krävs två saker. Den ena är att vi hittar, utvecklar, använder och tillämpar metoder som är effektiva och fungerar. Det man idag kallar ett **kunskapsbaserat eller evidensbaserat arbetssätt**. Vi har här lyft fram det multikompetenta teamet som ett tänkbart redskap i ett sådant arbetssätt.

ATT FÅ DET ATT FUNGERA PÅ INDIVIDNIVÅ

Figur 9. Tre grundförutsättningar för att lyckas i preventionsarbetet eller rehabiliteringsinsatserna med personer med komplex och sammansatt problematik

Men detta i sin tur måste bygga på de strukturella förutsättningar vi ovan pekat på; en **organisationsstruktur baserad på helhetssyn, styr- och uppföljningssystem baserade på långsiktighet och helhetssyn, tillgång till ett socialt investeringskapital och ekonomiska ersättningssystem som gynnar detta.**

Lyckas vi med detta kommer inte bara Ulla och Olle att få ett bra liv. Ur ett samhällsperspektiv kommer vi att använda de resurser skattebetalarna ställer till vårt förfogande på ett mycket mera effektivt sätt än idag och de ekonomiska vinsterna kommer att bli betydande.

7. OFFENSIV ELLER DEFFENSIV RESURSANVÄNDNING

Utanförskapet bland unga är omfattande. Det växer. Det är dyrt. En stor del av detta är onödigt. Problemet kring detta är inte i första hand bristen på resurser. Problemet är hur vi använder resurserna.

Inom företagsvärlden pratar man ibland om goda och onda kostnader. Den senare sorten är sådana kostnader som inte bidrar till företagets resultat, vad man skulle kunna kalla organisatoriska parasiter. En god kostnad bidrar till företagets effektivitet och utveckling. Kring barn och unga har vi rikligt med onda kostnader. Ett annat sätt att uttrycka det är att säga att kostnadseffektiviteten är låg.

Men detta beror inte som ibland hävdas i vulgärdebatten på att det är något fel på dom som jobbar med dessa frågor; att de skulle vara lata, dumma eller ointresserade. Tvärtom kring barn och unga finns det rikligt med begåvade, smarta, engagerade och passionerade människor som gör ett fantastiskt jobb. Problemet är att detta arbete många gånger inte ger önskad eller avsedd effekt.

Varför? Problemen ligger ofta på en strukturell nivå. Vi har styr-, budget- och uppföljningssystem som direkt motverkar långsiktigheten i vårt agerande. Vi har organisationsstrukturer som direkt motverkar helhetssyn och förstärker fragmenteringen av insatserna. Det går lätt att vaska fram resurser för att investera i vägar, hus och broar. Det tycks vara nästan omöjligt att vaska fram ett socialt investeringskapital kring barn och unga trots att avkastningen många gånger är avsevärt högre på sådana investeringar än de i infrastruktur. Hur ska man kunna göra ett effektivt jobb för att förhindra marginalisering av barn och unga om de system man arbetar i direkt motverkar syftet med verksamheten?

Det är dags att tänka om, att **gå från en defensiv till en offensiv resursanvändning**. Att omfördela resurser från onda till goda kostnader. Då man gör detta är det viktigt att lyfta frågan till de som kan påverka. På lokal nivå är detta alltså inte en nämndsfråga eller en folkhälsofråga. Det är en kommunstyrelsefråga. Det är här man avgör resursernas fördelning och spelreglerna i stort i en kommun. På central nivå är detta inte en fråga för något enskilt departement eller någon myndighet. Då hamnar vi återigen i ett sektorstänkande. Det är en fråga för statsrådsberedningen och statsministern. Det är här helhetssynen och långsiktigheten finns, eller i varje fall borde finnas.

8. METOD, REFERENSER & RAPPORTER

8.1 Metod

Kalkylerna i denna enkla rapport bygger på modeller vi utvecklat i ett flertal uppdrag redovisade nedan. För den som på ett enkelt vis vill ta del av detta rekommenderas handbok till förenklad socioekonomisk analysmodell, Idéer för livet, 2010. En mer utförlig beskrivning finns i rapporten Handbok i socioekonomiska bokslut, NUTEK 2008

8.2 Rapporter

Nedan anges några av de studier vi genomfört som har beröring med detta arbetsområde. De flesta av dem finns tillgängliga på våra hemsidor www.ofus.nu & www.seeab.se och går utmärkt att ladda ner. Några av dem finns dessutom tillgängliga på engelska.

Lundmark & Nilsson, Projekt 531 – rehabiliteringssamverkan i norra Botkyrka, OFUS, 2000.

Lundmark & Nilsson, Ingen dans på rosor, utvärdering av rehabsamverkan i Krut-projektet i Södertälje, OFUS, 2001.

Lundmark & Nilsson, Stacken – Rehabiliteringssamverkan i Nynäshamn, OFUS, 2001.

Lundmark & Nilsson, OFUS, 2002, Visst gör det ont, Utvärdering av Startpunkten i Örnsköldsvik.

Lundmark & Nilsson, OFUS, 2003, Rehabiliterande synsätt i samverkansarbetet.

Lundmark & Nilsson, Strategisk och operativ ledning av samverkan, 2003.

Lundmark & Nilsson, Utvärdering av ADHD-projektet på Norrtäljeanstalten, OFUS & Kriminalvården, 2010

Lundmark & Nilsson, PO-reformen, systemfelen och ledningsgrupperna, OFUS & Socialstyrelsen, 2010

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, OFUS, 1997, Sara Söderberg, en studie om samverkan och samhällsekonomi kring personer med ryggont.

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, OFUS, 2000, Eva-Britt Larsson – en person med psykosociala arbetshinder.

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, OFUS, 2008, 1+1=3, en analys av samverkan och socioekonomiska effekter av rehabprojektet ITOK, SEE, KVS & SLL

Nilsson, SEE, 1998, Vi byggde nätverk – om psykiatrireformens genomförande i Södertälje.

Nilsson, OFUS, 2000, Svempa Johansson, missbrukare eller företagare, en analys av de samhällsekonomiska konsekvenserna av arbetskooperativet Basta.

Nilsson, OFUS, samt Nacka och Örnköldsviks kommuner, 1995-2005 Strategier för samverkan.

Nilsson, 2006 Södermalms Beroende Team, rehabiliteringssamverkan kring missbrukare på Södermalm, OFUS.

Nilsson, 2003 & 2006, Personligt ombud i Mellansverige – ombudens arbete & råd inför framtiden, Länsstyrelsen i Västmanland

Nilsson, 2008, Den osynliga lönsamheten - Tullens beslag av heroin och amfetamin ur ett socioekonomiskt perspektiv, SEE.

Nilsson, 2008, Samverkan i Sörmland – en analys av Sörmlands Samordningsförbund - RAR, OFUS & RAR

Nilsson, 2009, Socioekonomisk investeringskalkyl kring ett projekt med en vidgad arbetsmarknad i Jönköpings Län, OFUS & Regionförbundet i Jönköpings Län

Nilsson, 2009, Personliga ombud, ledningsgrupper och samverkan i antologin Egen kraft- egen makt, OFUS & Socialstyrelsen 2009,

Nilsson, Svedin & Wadeskog, Ekonomisk effekter i olika former av missbruksbehandling, Stockholms Stad, FoU-byrån & SEE, 1986.

Nilsson & Wadeskog, 1979, SEE & Statens Ungdomsråd, Det blir för dyrt – en studie av missbrukets samhällsekonomiska kostnader.

Nilsson & Wadeskog, 1996, SEE & Nacka kommun, Vårdkedjor, samverkan och ekonomi – fallet stroke och äldre personer.

Nilsson & Wadeskog, 1998, SEE & Södertälje kommun, Vårdkedjor, psykiatrireformen och ekonomin – fallet Södertälje.

Nilsson & Wadeskog, 1999, Socialstyrelsen & SEE, Rutger Engström- missbrukare eller psykiskt sjuk.

Nilsson & Wadeskog, 1999, Socialstyrelsen & SEE, Ju fler kockar desto bättre soppa – om att samverka kring psykiatrireformens klienter.

Nilsson & Wadeskog, 2003, SEE & Landstinget i Dalarna, Carina Persson, en studie av fetmans samhällsekonomiska konsekvenser.

Nilsson & Wadeskog, 2004, Ett socialt investeringsperspektiv, SEE & Socialstyrelsen.

Nilsson & Wadeskog, 2005, Resten av bilden – Socioekonomiska bokslut som en metod att värdera sociala företag, SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2006, Det lönar sig – ekonomisk utvärdering av personligt ombud för psykiskt funktionshindrade, Socialstyrelsen & SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2006, Bättre träffbild ger högre effektivitet, ekonomisk utvärdering av PO-reformen i Västmanland, Länsstyrelsen i Västmanland & OFUS.

Nilsson & Wadeskog, 2006, Det sociala företaget och samhället – socioekonomiska bokslut för Basta och VägenUt!, NUTEK & SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2007, Billigare och bättre – socioekonomiska bokslut för de sociala arbetskooperativen KOS & Briggen, SEE & Europeiska socialfonden.

Nilsson & Wadeskog, 2007, Skräddarsydd rehabilitering – en lönsam historia. Utvärdering av rehabprojektet Gemet i Karlstad, SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Utvärdering av rehabprojektet Livlinan i Österåker, SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Utvärdering av Metadonprogrammet i Stockholm, SEE & MOB.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Utvärdering av subutexbehandling i kombination med psykoterapi i Stockholm, SEE & MOB.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Det är bättre att stämma i bäcken än i ån lönsamheten – att värdera de ekonomiska effekterna av tidiga och samordnade insatser kring barn och unga, SEE & Idéer för livet/Skandia.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Handbok i socioekonomiska bokslut, SEE & NUTEK.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Den osynliga och diffusa rehabiliteringspotentialen - översiktliga socioekonomiska kalkyler kring effekterna av framgångsrik rehabilitering inom ramen för samordningsförbund, SEE & Statskontoret

Nilsson & Wadeskog, 2008, Summan av att ge människor en andra chans – en socioekonomisk analys av Lugna Gatans verksamhet, SEE & Fryshuset

Nilsson & Wadeskog, Focus on the individual, SEE & Idéer för Livet/Skandia, 2009

Nilsson & Wadeskog, 2009, Utvärdering av skolverkets samverkansprojekt, SEE & Skolverket

Nilsson & Wadeskog, De deprimerade unga flickorna – ett socioekonomiskt perspektiv, SEE & Idéer för Livet/Skandia, 2010

Nilsson & Wadeskog, Handbok till en förenklad socioekonomisk analysmodell, SEE & Idéer för Livet/Skandia, 2010